

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN

265

G.J. van Middelkoop

Evangelisch
gereformeerd?

EVANGELISCH GEREFORMEERD?

KERKELIJK LEVEN / G.J. van Middelkoop

MEDITATIEF

270

C.J. Harryvan

Agenda

WANDELEN MET GOD

271

J.T. Oldenhuis

Oudejaarsavond

KUNST

273

Willem L. Meijer

Langs velden
en wegen

en verder...

Uit de kerken

Lied

Boekbespreking

Meeglezen

Worden kerken langzamerhand evangelischer? Is het **gereformeerde** leven bezig van **kleur** te **verschieten**?

Met **deze** vragen hielden we ons bezig in de twee vorige nummers. We luisterden naar wat aan **de** orde kwam op het congres over **evangelikaalslag** van **het gereformeerde leven** dat onlangs gehouden werd in 'bevindelijk-gereformeerde' kring van RRQR en CSFR. We kregen **een** goede situatietekening vooraf, gevolgd door **twee** kritische verhalen uit reformatorische hoek. Tenslotte hoorden we van evangelische kant een reactie op de beide lezingen. Is evangelisatie niet vooral een tijdverschijnsel? Kunnen reformatorischen en evangelischen elkaar door kruisbestuiving verder brengen **en** zou zo **misschien** een nieuwe reformatie **mogelijk** zijn?

Wat voor gereformeerde spiritualiteit hebben we vandaag nodig?

Duf waren de hoofdpunten die aan **de orde** kwamen,

Vandaag gaan we **op deze** vragen nader in.

Op welke manier nemen mensen de dingen waar, en hoe denken en handelen ze? En wat zit daar achter, bewust en onbewust? Vandaag gaat dat anders dan zo'n dertig jaar geleden. De **tijdgeest** is veranderd, zegt men dan wel. Dat gaat voor een deel geleidelijk **aan**. **Maar** soms krijg je het idee, dat het ineens heel hard gaat. Het lijkt er dan op dat je in een stroomversnelling zit en **dat** je wissels passeert. Dat noemt men wel een cultuuromslag. Dat kwamen we ook tegen bij de eerste spreker, Fahner. Om de evangelische manier van geloven te plaatsen, **wijst hij op de culturele ontwikkelingen** in de laatste dertig jaar. Bij **typeert** de jaren zestig als zo'n cultuuromslag. Hij wijst op de

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

K.J. BURGER, Groenestraat 142, 8261 VK
Kampen, Tel. (038) 3325972.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Colntre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten
f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland:
f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
vóór 1 november, van een halfjaarabonnement
vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij
de Stichting Bralectah.
 Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

aandacht voor het extatische. Het zoeken naar een beleving van eenheid. Het verlangen naar intuïtieve zekerheid. Sinds die tijd kennen we een grotere gerichtheid op de **mens**. **Sommigen** lijken op Narcissus, die verliefd werd op zichzelf. Het eigen verhaal van elke mens is belangrijker dan welk groot verhaal **ook**.

Verschuivingen

Deze typeringen van **Fahner** lijken **mij** terecht. Ze sporen met een aantal andere typeringen die je kunt **te**genkomen om de veranderingen in **het** levensgevoel in de laatste **de-****cennia** aan te duiden.

Men ziet dan de volgende verschui-
vingen – wat losjes genoteerd:

- * van de aandacht voor God naar
aandacht voor de mens, van de
hemel straks naar het aardse le-
ven nu – men noemt dat ook wel
een 'antropologische wending',
of kortweg: 'wij zijn er **ook** nog'
- * van het besef dat **God** boven de
wereld troont naar het **beleven**
van Gods nabijheid in **ons** leven
– van transcendentie naar **imma-**
nentie
- * van openbaring naar **ervaring**
- * van objectief naar subjectief
- * van de **vraag**: hoe zit het met de
dingen? naar de **vraag**: hoe werkt
het? – van 'wat' naar 'hoe', van
ontologisch naar functioneel
- * van plicht naar recht – van moe-
ten naar mogen
- * van een leven volgens eigen in-
nerlijke overtuiging naar een
voortdurend afstemmen op je
omgeving – van kompas naar ra-
dar.

Onder invloed van deze verschui-
vingen staan mensen vandaag and-
ers in het leven dan vroeger. De
een minder, de ander meer. Kun je
ook zeggen: ouderen minder, jon-
geren meer? Soms lijkt het erop,
dat de verschillende generaties el-
kaar niet **meer kunnen** volgen in
hun manier van denken en in hun
opstelling.

Natuurlijk zijn deze aanduidingen
van de veranderingen in het levens-

gevoel niet meer dan **een** grove
schets. Een schets die de **dingen** erg
vereenvoudigt, om niet te **zeggen**
versimpelt. De werkelijkheid zit in-
gewikkelder in elkaar. De dingen
liggen niet zo absoluut als hier ge-
tekend. **Toch** kan **ook** deze grove
schets ons helpen om de situatie
waarin **we** vandaag verkeren, wat
beter te doorzien. En beter te be-
grijpen waarom anderen zo denken
en de dingen zo beleven als zij
doen. En ook waarom **wijzelf** den-
ken en beleven op **onze** manier.

Hoe doe je de verschillende dingen recht?

Misschien kunnen we de zaak **het**
beste zo bekijken. Je zou de ver-
schillende **begrippen-paren** kunnen
neerzetten als de **uiterste** punten op
een lijn. Niemand **stond** op het ui-
terste punt **links**. Weinigen willen
helemaal doorschieten naar uiterst
rechts. Maar in de tijd die we mee-
maakten, zijn **we** wel allen aan het
schuiven van een punt dat dichterbij
het linker eindpunt lag naar een
punt dichterbij het rechter eind-
punt. We hebben **bijvoorbeeld** alle-
maal meer aandacht voor het ge-
voel dan vroeger. De een schuift
echter meer op, de ander minder.
De een schuift sneller, de **ander**
langzamer. Dat is er de oorzaak
van, dat je in gesprekken met ande-
ren merkt, dat we de dingen niet op
dezelfde manier beleven. En dat we
er verschillend tegenaan kijken.

Maar het is **wel** goed om daarbij te
blijven beseffen, dat **voor iedereen**
beide begrippen iets betekenen.
Hoe sterk je ook de nadruk legt op
de **openbaring**, er is **ook** plaats voor
geloofservaring. Hoeveel aandacht
je ook wilt vragen voor het per-
soonlijke en subjectieve, je kunt er
niet omheen ook het objectieve, het
boven-persoonlijke te **laten** **geiden**.
Als dat zo is, **moet** het mogelijk
zijn, elkaar in ieder geval te **begrij-**
pen en aan te voelen. Dat is nog
niet hetzelfde als elke positiekeus
accepteren. Er is reden voor op-

scherping van elkaar, voor kritische correctie. Als we bereid zijn Gods Woord de beslissende stem te **geven** voor hoe **we** denken en voelen, moet het **samen** luisteren naar de Bijbel ons kunnen helpen om een standpunt **te vinden** **waarin** de waarheid van **beide** uitersten op de lijn **verantwoord** tot zijn recht komt. En **beide** elementen hun waarde **krijgen** als de twee brandpunten van de ene ellips. Dat standpunt **kan** dan nog wel een zekere bandbreedte hebben, maar het **kent** duidelijke **grenzen** en het wijst opvattingen die daarbuiten liggen af. Met **deze bril op** wil ik nu met u naar de vragen **kijken** die rijzen bij de constatering dat er sprake is van een evangelische **beïnvloeding** van de kerken.

Evangelisch bijtanken?

De sprekers op het **congres** over de *evangelikaalslag van het gereformeerde leven* **keken** vooral naar de ontwikkelingen in de 'bevindelijk-gereformeerde' **kring**: Gereformeerde Bond, Gereformeerde Gemeenten, Christelijke Gereformeerde Kerken. Maar we **kunnen** constateren, dat ook binnen de Gereformeerde Kerken niet iedereen het gereformeerde geloven op dezelfde wijze **kleeft**. We **zagen** de leer altijd als iets belangrijks. We gingen uit van Schrift en belijdenis. We legden nadruk op verbond en kerk. Maar niet ieder ziet de **levende** betekenis daarvan altijd even scherp. En je kunt de vraag beluisteren, of dat 'leerstellig' geloven **wel** gepaard ging en gaat met een levende verbondenheid met Christus. Niet alleen kritische jonge **mensen** bekijken het gereformeerde leven **soms** zo. Ook van ouderen **kun** je wel horen, dat zij in de geloofsopvoeding die ze van hun ouders kregen de levende warmte hebben gemist. Of dit alles terecht is, laten we nu even liggen. We constateren het feit.

Vanuit dit subjectief beleefde ge-

mis wordt het gereformeerde geloven dan gezien als te **verstandelijk**. Het **hóófd** komt er meer tot zijn recht dan het **hàrt**. Je mist **warmte** in de kerk. En je zoekt naar opvulling voor dit gemis. Als je dan **naar** het evangelische **kijkt**, kan het lijken dat je daar kunt vinden wat je zoekt. Je kunt **vervolgens** blijven bij de Gereformeerde **Kerk**, maar streven naar **een** evangelische vernieuwing. Sommigen **ga** af en **toe** eens 'bijtanken' in een evangelische dienst. Anderen stappen helemaal over.

Ontwikkelingen in EO-kringen

Wat aanspreekt in de evangelische geloofsbeleving is de **nadruk** op de persoonlijke relatie met de Heer. De **sterkere** individuele beleving van het geloof, de **warmte** en de opgewektheid. **Dr Hyme Stoffels** signaleert in het onderzoek onder EO-leden De Boodschap **en** de kloof, dat het geloof van velen in de afgelopen **tijd** meer iets van **henzèlf** is geworden en tegelijkertijd ook **sterker** werd. Er is een verschuiving van de nadruk op de kerkelijke leer naar de persoonlijke beleving. Het accent is meer komen te liggen op 'vertrouwen' en minder op 'weten'. Meer op 'bevinding' en **minder** op de 'ratio'. Meer op 'mogen' en minder op '**moeten**'. Meer op de persoonlijke relatie met Christus dan op allerlei regels en opvattingen (37). Al met al: **een** wending van een dogmatisch belijnd geloof, sterk **gebonden** aan **afzonderlijke** kerkgenootschappen, naar **een** meer gevoelsmatig, subjectief, op persoonlijke ervaring gericht geloof – zeg maar: **een ontwikkeling** van calvinisme naar **evangelicalisme** (49). Zo wordt de weg gebaad voor **een ander** type kerk **en** geloofsbeleving. .

We constateren, dat dit de ontwikkelingen **zijn** die zich **voordoen** in de achterban van de Evangelische Omroep. We **kunnen** daaraan – met W.H. Dekker in Wapenveld – **een** andere constatering toevoegen, na-

melijk dat deze **ontwikkelingen** ook feitelijk gestimuleerd worden door de **EO**.

Vragen en reserves

Is dit een goede ontwikkeling?

Moeten we **blij zijn** met deze gang van zaken?

Een aantal punten in de evangelische geloofsbeleving **zijn** – op zichzelf genomen – zeker positief te noemen. Andere elementen vragen om meer reserve en roepen vragen op.

Op een studiedag van het blad Kontekstueel; *gereformeerd* belijden **nú** (Hervormd-Gereformeerd, van 'vagebonder' **snit**) zei de Hervormde predikant W. Dekker – volgens een verslag in het Centraal Weekblad van 17 oktober – dat de evangelische beweging spiritueel en theologisch **verworteling** zou **moeten** zoeken in de traditie van de kerk. 'Dat behoedt haar voor sectarisme.' Hij ziet **graag meer** aansluiting bij de gereformeerde belijdenis. 'Laten we die nieuw leven inblazen. En waarom lezen evangelischen toch altijd boeken van hedendaagse angelsaksische schrijvers? Er valt zoveel winst te boeken met de theologen van weleer.' Emoties zijn lang ondergewaardeerd in de **kerk**.

Maar: 'Deze tijd barst van de ervaring. Daar moeten we alert en kritisch op zijn. **Jongeren** worden 'high' in **God**. De naam van God wordt nog genoemd, maar is **hun** geloof meer dan **gevoels-religiositeit**?' De evangelische beweging moet nadenken over de plek die de **ervaring** heeft binnen het geloof. 'Theologische naïviteit **kant**: je **duur te staan**. **Da**n blijkt later, **dat er zonder die ervaring** niets over is van het geloof.'

Doorgangshuis

Wapenveld interviewde ds. R. van Essen, die vanuit een buitenkerkelijke **achtergrond** via het evangelische tot geloof kwam en nu Samen op weg-predikant is. Hij ziet waar-

devolle dingen in de evangelische beweging. Maar hij constateert **tussen** de orthodoxie en het evangelische geloven een belangrijk verschil op het punt van *de* ervaring *van de mens als zondaar*. De rechtvaardiging van de goddeloze komt niet tot **zijn** recht.

Verder Wet hij, **dat ook** binnen de evangelische beweging de overdracht van het geloof moeizaam **gaat**. in hoeverre **weet** de huidige generatie evangelischen – toch grotendeels afkomstig uit de gereformeerde **orthodoxie** – **de zaken** door te **geven** aan hun kinderen? En in hoeverre **nemen** die genoeg met deze antwoorden?

'De evangelische beweging is voor veel mensen een *doorgangshuis*. Zes vooraanstaande leiders van Campus Crusade for Christ zijn priesters in de Oosters Orthodoxe Kerk geworden, omdat ze ontdekten **rootless** te zijn' (geen wortels te hebben). 'De **kerk** biedt roots' (wortels). 'ik zie dat ook in mijn omgeving. ik **zie** vrienden Oud-Katholiek worden of Rooms-Katholiek.'

Van Essen betwijfelt of de evangelische theologie zoals die in Nederland ontwikkeld is, een **antwoord** biedt op de secularisatie.

Dat spoort met de conclusie van Fahner, die ik hier nog **maar eens herhaal: als het doordringen van evangelisatie in de kerken een verlies aan de waarde van de gereformeerde traditie zou meebrengen, zou dat een onherstelbare vermindering van het christelijk getuigenis betekenen.**

Als **deze dingen** zo zijn, moeten we toch wel oppassen om naar de evangelische **winkel** te gaan als we op zoek zijn naar een meer levend en **warm** geloof.

In dopers vaarwater?

Dat geldt des te meer als we nog eens precieser kijken naar de achtergronden van de evangelische geloofsbeleving. De eerste spreker op het congres *Evangelikaalslag van het gereformeerde leven*, dr. Fah-

ner, tekende het evangelische denken als tijdverschijnsel. Hij benadrukte de samenhang met de culturele ontwikkelingen van de laatste dertig jaar. Dr. Van der Laan, die oppositie voerde vanuit evangelische hoek, vond dat Fahner hier te kort **door de bocht** ging. Het evangelische is veel dieper geworteld in de geschiedenis. Bij wees naar onder **andere** de Doperse *geestesstrooming* uit de tijd van de **Reformatie**. Dat levert nog een ander perspectief op.

Van der Laan is **niet** de eerste die op deze verwantschap wijst. Dr. W.J. Ouweneel ging hem voor in een artikel in *Bijbel en Wetenschap* (het blad van de Evangelische Hogeschool) van april 1989. Hij besprak daarin een boekje van dr. Van 't Spijker over *Gereformeerden en dopers* uit 1986. Ouweneel stelde dat de **evangelicalen** geestelijk nazaten zijn (mede) van de (gematigde!) **dopers** uit de tijd van de Reformatie. Met Van 't Spijker **ziet hij** onder meer de volgende dingen als **kenmerkend voor de dopers**:

- * De **dopers** hingen de *doop van de gelovigen aan, die beschouwd werd als een zichtbare uitdrukking van de doop met de Heilige Geest*, die huns inziens het **feitelijke criterium** is voor het lidmaatschap van de gemeente.

- De **gereformeerden** hingen de zuigelmendoop aan, die beschouwd werd als teken van het verbond van God met **zijn volk** en de toegang tot de **kerk**, die **daarmee** ruimer is dan **alleen** een 'vergadering van (**bewust**) gelovigen'.

- * De **dopers** streefden naar christelijke *gemeenten* waarin *slechts wedergeborenen worden gevonden*, die blijf geven van hun wedergeboorte in **een** overtuigde persoonlijke belijdenis en in een heilig en toegewijd leven.

- De **gereformeerden** zochten een gemeente die herkenbaar is aan de verkondiging van de zuivere leer via het predikambt, de bediening van de sacramenten en de

uitoefening van de **tucht, maar** waren, gezien hun ruimere **kerk**-opvatting, in dit laatste veel minder **streng** dan de **dopers**.

- * Voor de **dopers** was het *Avondmaal* vooral een *gedachtenismaaltijd* – voor gereformeerden was het **een** gevoed worden met Christus' lichaam en bloed ter versterking van het geloof.

- * De **dopers** kenden *rondtrekkende lekepredikers*, die zich persoonlijk geroepen zagen **door** God – de **gereformeerden** bonden het ambt aan de plaatselijke gemeenten en achtten een theologische opleiding onmisbaar.

- * De **dopers** wilden zich **niet** onderwerpen aan de vroeg-christelijke *belijdenisgeschriften*, maar alleen *aan* de Bijbel; verschillende theologische termen hadden voor hen een antiek-filosofisch luchtje.

- De gereformeerden voelden een veel **sterkere** historische verbondenheid met de vroeg-christelijke kerk en aanvaardden de oude belijdenissen formeel.

- * De **dopers** legden een grotere nadruk op de *vrije wil* van de mens, in de **zin van de eigen verantwoordelijkheid van de mens**, vooral ook bij de **bekering** – de **gereformeerden** zeiden dat de mens **geen vrije wil heeft en legden** de nadruk op de **souvereiniteit van God** en op **Zijn** initiatief in de **bekering van de mens**.

Volgens Ouweneel vind je **veel van deze kenmerken van de dopers vandaag bij veel evangelicalen terug**.

Diepgaande tegenstellingen

Gereformeerden beschuldigen dopers en evangelicalen van **biblicisme**: zij houden zich aan de letter van de Bijbel alleen, zonder **rekening** te houden met de kerkgeschiedenis en de dogmatische verwerking van de bijbelse **boodschap**. Omgekeerd verwijten dopers en evangelicalen de **gereformeerden** **confessionalisme** (het stellen van *belijdenisgeschriften* bijna **naast** of

in de praktijk **soms** zelfs boven de Bijbel), **dogmatisme** (het stellen van dogmatische argumenten naast of zelfs boven de Schrift) en **formalisme** (te grote nadruk op formele belijdenissen, formele kerkinstutten en een formeel predikambt).

Hoe kan dat, als beiden uitgaan van het 'sola Scriptura': alleen de Schrift heeft het te zeggen? Volgens Ouweneel komt dat, omdat in de discussie tussen gereformeerden en dopers of evangelicalen 'theologie' tegenover 'theologie' staat, of liever *Schriftbenadering* tegenover *Schriftbenadering*. Daarin spelen allerlei zeer diepgaande verschillen een rol.

Ouweneel noemt als eerste de tegenstelling *tussen dopers subjectivisme en gereformeerd objectivisme*. Ten tweede staat een dopers in dualisme tegenover een gereformeerd universalisme. Het *individualisme* houdt in: een sterke nadruk op de persoonlijke bekering, het persoonlijk geloofsleven, de persoonlijke verantwoordelijkheid, het persoonlijk omgaan met de Schrift, en minder zicht op de gemeenschap, de kerk. *Universalisme* betekent hier: een sterke nadruk op het geheel. &t wil zeggen op het verbond, op de kerk, op de belijdenis van de kerk, op de band met de heilsgeschiedenis, op de gemeenschap.

Twee opvattingen van reformatie

Van 't Spijker ziet in zijn boekje *Gereformeerden en dopers* eveneens diepgaande verschillen tussen het doperse en het gereformeerde denken. Achter deze verschillen ligt een andere opvatting van het heil van God in deze wereld (68). Hier staan twee concepties van reformatie tegenover elkaar. Hij wijst op Zwingli, die de eenzijdigheid van een evangelische radicaliteit afwees. Een eenzijdigheid die niet vraagt naar de mogelijkheden en onmogelijkheden die met de diepe verdorvenheid van de menselijke natuur zijn gegeven of gelaten. En

die ook geen rekening houdt met het belofte karakter van het heil in Christus.

Van 't Spijker citeert ook de Doleantiepredikant H. Hoekstra, die in 1900 een boekje schreef over de doperse beweging. Deze ziet het zo, dat deze beweging de verlossing in Christus losmaakt van de schepping door de Vader. 'Hun richting was, dat de genade eigenlijk niet kwam om de geschapen dingen te verzoenen met God. te reinigen, om te zetten naar God henen. te herschepenen, te doorgeuren, te vernieuwen, te heiligen. Maar &t de genade als 't ware een gansch nieuwe schepping te voorschijn bracht, en 't oude in de macht des boozen moest verzinken'. En bij het verwijt, dat de dopers het werk van de Zoon isoleerden ten opzichte van het werk van de Vader, voegde Hoekstra ook de tekortkoming, dat zij het werk van de Geest losmaakten van het werk van de Zoon (8-9). Daarmee hangt samen, dat dopers weinig belangstelling toonden voor de rechtvaardiging van de goddeloze en vrijwel meteen doorschoven naar de heiliging, waarin het leven geheel vernieuwd wordt. Maar, zegt Van 't Spijker, de Geest die ons doet delen in de rechtvaardiging is dezelfde Geest die ons doet delen in de heiliging van Christus. Heiliging is een ander woord voor het leven uit Christus (79-80).

Evangelisch Gereformeerd??

Het evangelische geloven werd door Fahner getypeerd als een tijdsverschijnsel, een geloven dat gestempeld is door k t veranderde le-

vensgevoel van de laatste dertig jaar. We constateerden, dat een aantal punten van deze geloofsbeleving – op zichzelf genomen – zeker positief te noemen zijn. Daarnaast was er reden voor flinke reserve en pittige vragen.

Van der Laan, Ouweneel en Van 't Spijker groeven naar de wortels en legden een sterke verwantschap bloot met het doperse denken uit de tijd van de Reformatie. Een denken dat maar niet als een wat afwijkende variant van gereformeerd geloven kan worden gezien, maar dat op centrale en heel wezenlijke punten daarvan verschilt.

Als dat zo is, moeten we toch wel heel goed nadenken voor we bij evangelischen gaan bijtanken als wij in ons gereformeerde geloven vandaag iets menen te missen. De volgende keer willen we nadenken over wat een doorleefd gereformeerd geloven kan zijn en wat dat kan betekenen voor allen die binnen en buiten de Gereformeerde Kerken gereformeerd willen zijn – en ook voor de evangelischen.

Wegens vakantie
zal De Reformatie
een week niet verschijnen

Nummer 14 zal D.V.
verschijnen op
10 januari 1998

*Redactie, medewerkers en uitgever
wensen alle lezers
een gezegend 1998*

M meditatief

Verheug je altijd met de Heer. Zal ik het nog eens zeggen: wees blij!

Fil. 4:4

Bladzijde 1. Dag 1 - nog 364 dagen te gaan.

Week 1, maand 1.

Een spiksplinternieuw jaar ligt op mijn tafel.

Elke dag zijn eigen bladzijde.

Nu zijn ze nog bijna schoon.

Dat zal binnenkort wel anders worden.

Wat er al in staat is nog van vorig jaar.

De rest volgt binnenkort.

Er moet nog van alles gedaan worden.

Voornemens en wensen

... 'Ik ben voornemens... het beter te doen dan vorig jaar'.

... 'Ik stop met roken... nou ja op 3 januari, want op 2 moet ik mijn rij-examen doen...'

... 'Ik wil er meer zijn voor mijn gezin...'

... 'We gaan trouwen'.

... 'Wij verwachten een baby!'

... 'Ik ga belijdenis doen'.

... 'Ach, eerlijk gezegd neem ik mij ieder jaar weer hetzelfde voor. Ik wil leren accepteren, Ik wil leren omgaan met mijn alleen zijn... maar of het me dit jaar lukken gaat?' En zo blijkt, dat je allemaal je leven van vorig jaar meeneemt het nieuwe jaar in:

vorig jaar toen rookte je nog. Maar nu ga je echt stoppen.

In dat afgelopen jaar waren er dingen om je mee te feliciteren. Maar misschien ook wel om je mee te

condoleren.

Ook zulke data zullen dit jaar weer voorbij komen.

Ze staan tenminste in mijn boek.

Ik weet het uit mijn hoofd, die onthoud ik zo wel.

Prioriteiten

Wat veel minder is, dat ik andere dingen zo moeilijk kan onthouden. Het lijkt wel, alsof ze zo weer wegzakken.

Ik betrap me er soms op in de kerk. Werkelijk zeg, het is al weer zondag!

O help, dat is waar ook. Avondmaal, vandaag.

Och, weer vergeten me voor te bereiden.

Nou, volgende keer dan maar.

Op het huisbezoek herinner je je het.

Daar hebben we het vorig jaar ook over gehad.

Mijn hwd lijkt wel een zeef, zeg.

Vorig jaar vroegen ze ook al naar mijn gebedsleven.

Of ik geregeld de Bijbel las.

De klad was er net weer in gekomen, bekende ik.

Samen hebben we er toen (weer) voor gebeden.

Wees blij met Hem!

Paulus zit in de gevangenis.

Elke dag komt er een streepje op de muur bij.

Maar boven de rij streepjes, heeft hij wat anders geschreven.

Wees vrolijk! Verheug je met de Here Jezus Christus!

Paulus heeft de liefde van Jezus leren kennen.

Hij is er vol van.

Al het andere is voor mijn part vuilnis.

Ik mag weten, dat ik eigendom ben van Jezus!

Ik in Hem, Hij in mij.

Dat geeft hem energie in zijn cel.

Dat staat als een koepel over zijn leven.

Boven elke dag geschreven.

Denk erom: de Heer leeft!

Jij mag aan Hem verbonden zijn.

Je leven heeft zin.

Paulus heeft het zelfs in de gevangenis druk.

Voor de correspondentie houdt hem bezig.

Nu schrijft hij aan de gemeente van Christus in Filippi.

En kan hij ze beter bemoedigen dan met die tekst aan zijn wand?

Word maar blij, want met de Heer spring je over een muur.

Omdat Hij je kracht geeft.

1998 a.D.

Vroeger gebruikten ze nog wel eens latijnse woorden.

D.v Deo Volente, zo de Heer wil.

A.D. Anno Domini, in het 'jaar onzes Heeren'.

Misschien gebeurde het ook wel eens uit gewoonte.

Maar het was toch ergens goed voor.

Het drukte je met je neus op de feiten!

Elke dag hebben we gekregen.

Donderdag 1, vrijdag 2, zaterdag 3.

Bladzijde 1. Dag 1. - nog 364 dagen te gaan.

Op elke bladzijde mag je boven aan schrijven:

Dit is de &g die de Heer ons geeft.

Wees daarom blij en zingt verheugd.

Hij is onze 'Planmaster':

Wandelen met God

Motto:

*Leer ons zo onze dagen tellen,
dat wij een wijs hart bekomen.*

Er is weer een jaar voorbij,
365 bladzijden van het dagboekje,
110 kerkdiensten, 220 preken,
een paar honderd psalmen, vele ge-
zangen,
honderden pagina's krant,
bijna 50 kerkbodes
voor het Noorden,
het Midden
het Zuiden,
al die artikelen in
De Reformatie,
Bij de Tijd,
Reformanda,
Nader bekeken,
Kivive,
Tadeda,
Opdracht,
Anderzijds,
Klankkleur,
Dienst,
Wegwijs,
Rechte Sporen,
Stimulans,
Ons Burgerschap,
Politeuma,
De Wegwijzer,
Dit Koningskind,
Eredienst,
Radix,
...?
en al die kerkblaadjes...

Geschreven in nachtelijke uren,
tussen de bedrijven door,
bij invallen,
na studie,
met moeite,
ten koste van gezondheid,
met plezier,
tot stichting, ...
tot ergernis.
Veel schrijven is een werk zonder
einden alles lezen put een mens uit.

Komen we verder?
Zijn we verder gekomen?
Of gaat alles gewoon weer door,
weer 365 bladzijden dagboek,
110 kerkdiensten, 220 preken,
al die artikelen
al die Maden en blaadjes
al die lezers, die nooit alles kunnen
lezen,
totdat het allemaal ineens ophoudt...
Wanneer?
Hoe?

O laat er ruimte zijn,
ruimte voor de een naast de ander
voor de kunstenaar en de burger-
man
voor de zangers en de speellieden
de drum en de fluit
voor nieuwe vormen
voor oude woorden
voor de geur der eeuwen
en de adem van morgen
voor kunstige versieringen
voor woorden die klinken
en klanken met een boodschap,
voor preken die anders zijn
en kerkdiensten die trekken
ruimte voor het experiment
ruimte voor nieuwe formulieren
voor geliefde cadansen
en voor bekende woorden
ruimte voor enthousiasme, vreugde
en vrijheid
en ruimte voor de stilte en het ge-
bed
ruimte voor de zoekers en de vin-
ders
voor gekochte en gevondenenen
voor verlorenen en terugkomers
ruimte voor wijsheid en duidelijk-
heid
voor geloof en stichting
voor devotie en meditatie
ruimte voor asielzoekers en homo-
fielen
voor de dakloze en de zwerver
en de filosoof en de dogmaticus

ruimte voor elkaar,
voor de ander en voor mij zelf
naast hem
ruimte voor God de Schepper van
al die mogelijkheden
ruimte voor de Verlosser die het
leven verlost van het bederf
ruimte voor de Geest die adem
geeft om te leven.

Ruimte om kerk te zijn.

Ruimte,
warmte
openheid
coram Deo.

'Tenslotte nog dit:
Mijn zoon, wees gewaarschuwd
veel boeken schrijven is een werk
zonder eind
en veel studeren put een mens uit.
Om te besluiten, nu je alles hebt ge-
hoord:
vrees God en onderhoud zijn gebo-
den;
daar komt voor een mens alles op
aan.
Want van alles wat je doet,
zelfs in het verborgene,
zal Gods oordeel uitwijzen
of het goed is of kwaad'.

Hoe groot is Heer uw liefde

1.

Hoe groot is Heer uw liefde
wijd als de oceaan,
als vissen in de diepte
U zelfs ter harte gaan.
De kleine dieren van de zee,
de monsters van de bodem,
de Schepper speelt ermee.

2.

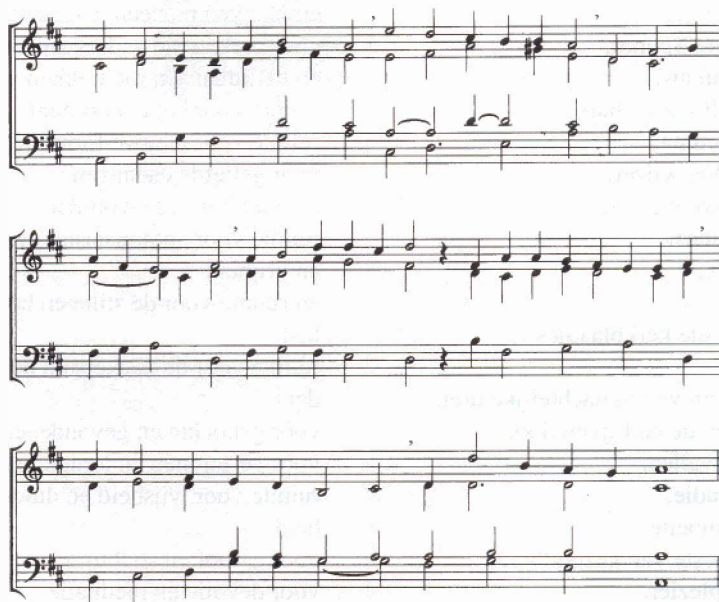
Heer Jezus als een visser
zo bent U uit op vangst
met uw geheimenissen:
genade duurt het langst.
Kom werp uw netten overboord
en red ons van de diepte
en vang ons met uw woord.

3.

Want Jona diepgezonken
is door een vis gered,
herrezen, niet verdronken,
God hoorde zijn gebed.
Leer ons dit teken dan verstaan:
De Heer is uit de doden
met glorie opgestaan.

4.

Met bloed hebt u, Heer Christus,
tot een verbintenis
uw Naam geschreven, Ichthus,
het teken van de Vis,
een zee van zonde weggedaan,
o Redder die ons reinigt,
geprezen is uw Naam.

5.

Hoe groot is Heer uw liefde
wijd als de oceaan
als mensen in de diepte
U zo ter harte gaan.
Uw dood geeft ons het leven
weer.
Nu schittert in het water
de Naam van onze Heer.

Ichthus-lied

Tekst Ria Borkent

Melodie: Frederikus G. aan het Rot

Zetting: Frederikus G. aan het Rot

Twée eeuwen landschapsschildering (1730-1920)

Met ingang van 1 augustus 1998 wordt voor de bovenbouw van havo en vwo een **nieuw** vak verplicht gesteld: **Culturele en Kunstzinnige Vorming** (CKV). Het **examenprogramma** schrijft voor, dat leerlingen zich verdiepen in culturele **samenhangen**. Aldus collega **J.M. de Jong** in *De Reformatie* van 15 november 1997. **Tegen** deze achtergrond komt de tentoonstelling *Langs Velden en Wegen* als geroepen. Het Rijksmuseum vraagt aandacht voor een schitterende **periode** van landschapsschildering, **Ruwweg & tijd van begin** achttiende tot begin twintigste eeuw. Lange **tijd** liet exclusieve bewondering van de **modernen** geen ruimte voor **waardering** van de voorgaande traditie. Speciaal de 19e eeuw was volledig uit de gunst. De laatste **vijftien** jaar is hier echter **verandering** in gekomen. Het taboe dat op 'mooi' en 'kunstvaardig' lag, is doorbroken. Vandaag mogen we weer genieten van een doek dat gewoon **goed** geschilderd en met boeiende figuurtjes gestoffeerd is.

In het Amsterdamse **Rijksmuseum** heeft **men** er iets prachtigs van gemaakt, waarbij de 19e eeuw de eerste viool speelt. Bij wijze van afwisseling zal ik **&%** keer geen opstellen en achtergronden bespreken. Mijn artikel beperkt zich tot **zes** d e r e n waarop een **ingang** tot deze expositie te vinden is.

Zes invalshoeken

1. Allereerst kun je een *Audi Tour* huren en **meteen** afgaan op wat je **boeit**. Je drukt het nummer van het schilderij in en hoort in de hoofdtelefoon een info over de kunstenaar, zijn werkwijze bij het schilderen, tekenen of aquarelleren. Ook **interessante** motieven komen aan bod.

2. Je kunt ook meer informatie willen over de locaties waar de **kunsten**ers werkten, met meer **nadruk** op natuurbeleving. Hiervoor leent zich het *wandelboek*, een leuke uitgave op het formaat van een schetsboek, helemaal in **kleur** geïllustreerd.

3. Doordat de **zalen** volgens de **tijdbalk** geordend zijn, kun je de **beide eeuwen** ook in **historische** volgorde doorlopen. Als je over deze periode **les** gehad hebt, is het een sport om de **stijlen** en **stromingen** terug te vinden. Dan tref je eerst de geïdealiseerde landschappen aan (met veel invloed van **Italië**), dan de wat meer classicistische, de **romantische**, de realistische, de impressionistische, tenslotte de Van Goghs en vroege **Mon-driaans** met hun symbolistische inslag. Wie dit soort stromingen weet

te onderscheiden, heeft **meteen** de **kijktraining** die hem leert dat dit rijtje wel wat **schematisch** is. De werkelijke ontwikkeling is gecompliceerder en de tentoonstelling maakt dit goed duidelijk.

4. Wie nog wat meer wil **weten** kan terecht in de grote catalogus (384 pp.) en wel in de afdeling 'Catalogus'. Daar vindt hij eerst een **kleurenafbeelding** en een uitvoerige beschrijving van elk **ten-toongesteld** werk, en daarna een lijst waarin van de **kunstenaars één** voor één iets wordt verteld, **o.a.** over hun opleiding, hun 'markt' en hun **artistieke omgeving**.

5. Andere aspecten van het **verleden** **komen** naar voren in de **opstellen** van vakmensen (**eerste helft** van de catalogus). Zij schrijven over reisverslagen van schilders,

Jan van Huysum, Arcadisch landschap, 1728. Voorbeeld van verslusterde mythologie in een geïdealiseerde omgeving. Gezien de klassieke beelden en het antieke bouwwerk worden we naar een ver verleden verplaatst. Het pad met de levendige figuurtjes voert de blik naar de trappen van een hoog podium, waarop een offerhandeling plaatsvindt (links in de driehoek van de bomen). Op de voorgrond een herme, de gekuiste versie van de heldense Priapus, de god van de vruchtbaarheid. Al is het geheel vooral decoratief uitgewerkt, en al zal dit een literaire gemeenplaats geweest zijn in de 18e eeuw, de kunstenaar plaatst zich in een traditie die al wat groeit en bloeit niet aan de levende God toeschrijft, maar aan de godenwereld.

Bijna 70 jaar later, in 1797, ontwerpt ene Jacob Cats (een nazaat van de bekende dichter uit de Gouden Eeuw?) een serie waterverftekeningen met een zeldzame combinatie van onderwerpen. Elke compositie thematiseert tegelijk één van de vier seizoenen, één van de vier dagdelen en één van de vier elementen. Hier zien we op de voorgrond het rijpe koren te velde staan, terwijl op de achtergrond de oogst wordt binnengehaald. In het meertje vermaken baders zich. Op de voorgrond wordt gepicknickt en gedanst. Dit vermaak wordt nog opgeluisterd door het vioolspel dat vrolijke klanken door het luchtruim zendt. Samen met het hoge zonlicht vinden we dus de combinatie 'zomer', 'middag' en 'lucht'.

over hun publiek, over de waardering van dit type kunst, over parallellen met de literatuur en de dichtkunst, en in het algemeen over de (veranderende) verhouding tot de natuur. Een deskundige inleiding geeft het openingsopstel van de directeur van het Rijksmuseum, de kunsthistoricus prof. drs. Ronald de Leeuw.

6. Vanzelfsprekend is het ook mogelijk om *probleemstellend* te werk te gaan, bijv. vanuit de vraag: waar zie je de voorbeeldwerking van de grote landschapschilders uit de Hollandse 17e eeuw? En: waar verdwijnt deze invloed? Of: waarin verschilt de Nederlandse romantiek van de veel zwaarder aangezette romantiek uit het buitenland? En: waaruit zou je dit verschil kunnen verklaren? Of: waar zie je de overgang van romantiek naar realisme?

Of: waar is invloed van Van Gogh aanwijsbaar? Of: waar begint de band met de geobserveerde werkelijkheid te verflauwen? Of ook: hoe komt het dat een stroming vaak in vrij korte tijd alle voorgaande 'inhaalt', op een manier waardoor die voor de tijdgenoot als verouderd gelden?

Wie hierop doorvraagt zal stuiten op de *levensbeschouwelijke en geesteshistorische* invalshoek en merken dat de catalogus ook dit soort achtergronden niet uit de weg gaat. Zo stuiten we meer dan eens op religieuze drijfveren: natuuruitleiding met het doel God te verheerlijken. Maar als de natuur wordt aangeduid als 'Gods geheim-schrift' rijst de vraag wie of wat men met 'God' aanduidt? Dan wordt het tijd te vragen: zijn de intenties christelijk of niet? Hoe ligt

dit bijvoorbeeld bij de grote *Catechismus der Natuur* uit de jaren 1777-1779 van de predikant-filosoof Martinet (p. 62). Wat houdt het in dat deze natuuropvatting getypeerd wordt als fysico-theologie? (p. 63) Stuiten we hier niet op een van de geestelijke wegbereiders van Darwin?

Voor het onderwijs

De tentoonstelling zal allereerst veel esthetisch genoegen geven. Maar door de enorme tijdsafstand die de expositie omspannt, biedt ze meer. Op de jaarlijkse studiedag van de Vereniging van Christenhistorici (VCH) die dezer dagen in Gouda gehouden wordt, is het thema 'Historisch besef'. Ook dit besef zal op deze tentoonstelling gevoed kunnen worden.

Het zou dan ook helemaal niet gek zijn als de docent beeldende vorming mét zijn collega geschiedenis voor hun gezamenlijke pupillen een excursie zou organiseren. Natuurlijk vragen zij dan ook de collega met literaire belangstelling mee. Dat kan de leraar Nederlands zijn. Maar ook de docenten Duits, Engels, en niet te vergeten Frans, vinden hier wat van hun gading. Lange tijd hebben kunstschilders ijverig eik spoor van literaire belangstelling uit hun werk gebannen. Vandaag gelden die aspecten juist weer als zeer de moeite waard. Lukt het echt niet om Amsterdam te bezoeken? Daar is deze tentoonstelling tegen opgewassen. En nu komt die andere collega in beeld, die niet bij z'n computer weg te kijken is. Er werd namelijk een fraai samengestelde CD-rom ontwikkeld, die heel geschikt is om door scho-

len aangeschaft te worden. Je kunt hiermee het bezoek aan de tentoonstelling op elk gewenst tijdstip virtueel ondergaan. Op je computerscherm wandel je door de zalen en haal je precies die uiting naar je toe, die je nader wilt bekijken. Suppoosten komen tot leven, wenden zich naar het gekozen doek en vertellen 'life' over het kunstwerk van jouw keuze. Geselecteerde partijen kun je zelfs afzonderlijk vergroten en per detail schermgroot bekijken.

Er staat een nieuw vak aan te komen: CVK. Wat het thema landschap betreft, kan niemand zeggen dat de middelen ontbreken. Twee belangrijke eeuwen hebben een invulling gekregen. En het thema, de verhouding van de mens tot de natuur, heeft een groot gewicht. Maar hoe voorkom je, dat de leerlingen aan het eind van de rit alleen maar

een enorme hoeveelheid weetjes weten? Me dunkt, hier ligt een immense taak voor de docenten. Het onderwerp van deze tentoonstelling vormt immers maar één segment van het CVK-studielandschap. Er zal in de komende jaren heel wat studie en bezinning nodig zijn, en heel wat didactisch materiaal ontwikkeld moeten worden, voordat het grote doel bereikt is: culturele verbanden zien.

N.a.v. *Langs Velden en Wegen, De verbeding van het landschap in de 18de en 19de eeuw*. Rijksmuseum Amsterdam, t/m 3 maart 1998. Tot 31 dec. gelden nog de oude prijzen. Entree vanaf 1 januari: 6-18 jr f 7,50. Vanaf 19 jr. f 15,-. Groepen vanaf 15 pers. 20% korting. MJK-houders gratis. Rondleiding met gids: per groep/per uur f 75,-. Huur Audio Tour f 7,50 pp. (groeps-korting). Wandelboek f f 95. Set dia's w inleidingen f 25,-. Voor middelbaar onderwijs: Lesbrief, dia's en speurtocht f 40,- (inclusief toegang). Catalogus f 75,-. Ook in het Engels en het Duits. Hard kft f 95,-. CD-ROM (Nd. of Eng.) f 89,95. Meer informatie: s 020-6732121, fax 020-6798146.

Ruim tachtig jaar later, omstreeks 1880, penseelt Willem Roelofs deze aquarel: *Waterlelies bij Noorden*. Met terugwerkende kracht valt ons ineens op dat hier tenminste twee ingrediënten niet meer meespelen. Zowel het historische van afb. 1 als het verhalende en natuurbeschouwelijke van afb. 2 ontbreekt. De natuur beschouwen betekent voor Roelofs ergens aan het water gaan zitten en naar de directe waarneming een concrete plek uitbeelden. Zoals deze uitsnijing van de natuur zich op dat moment aan het oog voordoet, zo wil hij haar neerzetten. Ondertussen zien we een heel goed afgewogen compositie, uitgevoerd in transparante techniek. De waterlelies zijn hier en daar in het witte papier uitgespaard, op andere plekken met dek wit neergezet.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Ds. J. van Amstel

Over Gods leiding gesproken...

Indien er geen toeval bestaat, maar alles tot in de kleinste details leiding van God is, *waarom gebeuren de dingen dan zo?*

Een boek voor jongeren... en ouderen.

Ing. 112 pag., f 15,90

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Drs. P. Groenenberg (red.)

Gelovig Denken

Twaalf hoofdstukken over onderwerpen voor vereniging, bijbelkring of persoonlijk gebruik. Met gesprekspunten.

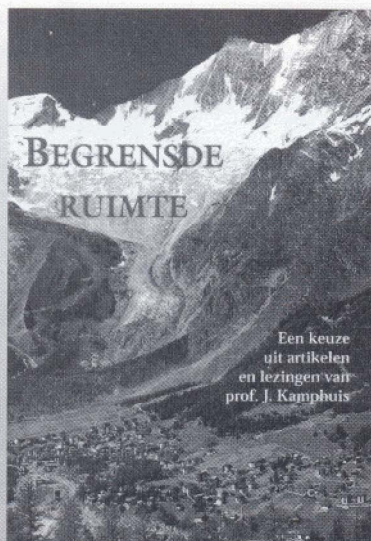
Geb. 204 pag., f 28,00

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

BEGRENSDE RUIMTE

Een keuze uit artikelen en lezingen van prof. J. Kamphuis
Samengesteld ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag

Onder redactie van H.J. Boiten en J.J.C. Dee

Verkrijgbaar bij de boekhandel
416 pag., ing. f 39,50

OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, tel. 0113-215591

UIT DE KERKEN

Beroepen Grijpskerk i.c.m. Niezijl:

D. de Jong, kandidaat te Kampen.

Aangenomen naar Gouda: O.W.

Bouwsma te Roden; naar 't Harde: G.J. Slotman, kandidaat te Zeewolde, die bedankte voor Nijmegen, Opende i.c.m. Surhuisterveen en voor Vrouwenpolder.

Beroepbaar gesteld door de classis Zwolle: drs. J.J. Meijer te Zwolle, a (038) 4221917 (alleens avonds bereikbaar).

Eveneens beroepbaar gesteld door de classis Zwolle: drs. R.J. Meijer te Amersfoort, a (033) 4755262.

Adreswijzigingen e.d.

Rijnsburg * Predikant: PL.

Storm, De Ruyterstraat 47, 2231 RT, a (071) 4020458, fax (071) 4080198.

Persbericht

Fusie Studentenverenigingen

Studentenvereniging Covatjo en de studentenorganisatie Vrienden van de Pabo zijn gefuseerd. De nieuwe organisatie van de Gereformeerde Hogeschool draagt de naam: *Stichting Covatjo - Vrienden van de Pabo* en is gevestigd in het gebouw van de hogeschool. Informatie: M-dert Hoksbergen, * m@4526883.

Rectificatie

Tot onze spijt werd op 29 november jl. in deze rubriek een bericht opgenomen over een jubileum van ds. W.J. van Otterlo. Omdat deze geen predikant is van de Gereformeerde Kerken, had dit bericht niet geplaatst moeten worden.

Kostelijke klassieke kinderversjes

Gegrond op Gods Woord en Waarheid voor huis en school, tds. J.H. Maatjes 32 pagina's, geniet f 6,-

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

HET PROFIEL VAN DE ANTICHRIST

P.H.R. van Houwelingen

B boekbespreking

De oudtestamenticus G.W. Lorein is als gastdocent semitische talen verbonden aan de evangelische theologie-opleiding in Heverlee (België). Op 19 juni jl. promoveerde hij aan de **Rijksuniversiteit** te Groningen bij twee autoriteiten op het gebied van Oude Testament en jodendom, de hoogleraren A.S. van der **Woude** en A. Schoors. **Zijn** onderwerp **was** de ontwikkeling van het antichrist-thema in de periode tussen het Oude en het Nieuwe Testament.

Lorein is natuurlijk niet de eerste die zich met dit onderwerp **bezig** houdt. **Hij** begint zijn proefschrift dan **ook met een bespreking** van enkele studies over de **antichrist** die in de loop van deze **eeuw** zijn **gepubliceerd**, waaronder ook die van

twee gereformeerde theologen uit Nederland, V. **Hepp** en K. Schilder. Laatstgenoemde omschreef de **antichrist** als '**een mensch**, en dan wel de **volgroeide**, de tot volle evolutie gebrachte **mensch** der **zonde**'.

Het blijkt trouwens heel moeilijk te zijn om tot een zuivere definitie te **komen**. **Wat** is het profiel van de antichrist? **In de Bijbel komt de** term niet vaak voor; **letterlijk alleen** in de brieven van Johannes. Maar volgens **Lorein** is het antichrist-thema ook aan de orde als 2 Thessalonicenzen 2 waarschuwt voor de **mens** de wetteloosheid en als het boek Openbaring visioenen toont van **twee beesten en een pseudoprofeet**. Bovendien heeft **Lorein ook** de uitgebreidere **beschrijving** bij de kerkvaders onderzocht. Zo ontstaat

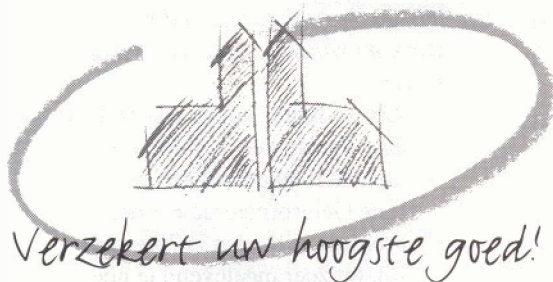
de volgende definitie:

De Antichrist is een mens die op het einde der tijden zal optreden, volledig vervuld **door** de Satan. Hij **zal een aartsbedrieger zijn**, als tiran (onrechtvaardig, moorddadig) en als pseudo-god (zichzelf en anderen afwendend van elke **bestaande** religie).

In het Oude Testament is bij deze **gestalte** regelmatig van 'hoogmoed' sprake. **Figuren** als **Bileam**, Goliath en **Antiochus IV Epifanes** kunnen (in toenemende mate van **duidelijkheid**) een rol hebben gespeeld bij de **ontwikkeling** van het thema.

Die verdere ontwikkeling vindt plaats in de joodse geschiedenis, mals weerspiegeld wordt in de apocriefen **en in de geschriften van**

donatus

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere venekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak ^{of} voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollandlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

Qumran. Opvallend is de uitgebreide en zorgvuldige presentatie van al dit materiaal, dat soms maar moeilijk toegankelijk is. Alle teksten worden afgedrukt met een vertaling en een bespreking. In vergelijking daarmee is de beschrijving van het thema als zodanig helaas wat summier. De lezer krijgt meer bomen te zien dan bos.

Voor mijzelf blijft, zelfs na het lezen van deze studie, een van de moeilijkste punten de verhouding tussen het enkelvoud (antichrist) en het meervoud (antichristen). Is er één eschatologische antichrist in een persoonlijke gestalte die in de geschiedenis allerlei voorlopers heeft, of gaat het om een collectief begrip? Lorein neigt naar het eerste, omdat hij de Antichrist vooral als tegenspeler van de Messias ziet. Maar het zou ook kunnen gaan om een typering van de mensheid als geheel die zich in toenemende mate tegen God en zijn Gezalfde verzet en die zich vooral door onrecht en geweld handhaaft. Is deze Antichrist niet onder ons?

Het boek is keurig uitgegeven en wel in eigen beheer. Gezien het vele extra werk is dat zeker een compliment waard aan het adres van de auteur.

N.a.v.: *Het thema van de Antichrist in de intertestamentaire periode*, door dr. G.W. Lorein. Adres: Rietgors 24, B-3010 Leuven, België. De prijs van het boek, dat 562 pagina's telt, is f 56,20 (exclusief verzendkosten).

CADEAU-TIP

Een ontroerende roman
van Ali C. Drost-Brouwer

Saskia van Almèhre

Wanneer vindt Saskia haar geluk?

96 pagina's ing., f 17,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

Blijven of weggaan?

De Christelijke Gereformeerde deputaten voor het contact met de kerkjeugd deden een onderzoek naar de leef- en denkwereld van de jongeren. In *De Wekker* gaf prof. W. van 't Spijker daar de afgelopen tijd in een reeks artikelen aandacht aan.

Eerst kwamen de resultaten van het onderzoek aan de orde:

De opzet van het onderzoek hangt samen met het probleem van de kerkverlating. We kunnen niet doen alsof we op een eiland leven. De zaken die in de kerken om ons heen een rol spelen, worden ook bij ons gevonden. *Hoe groot is de kerkelijke betrokkenheid van onze jongeren?*

Wat zijn de vragen die hen bewegen, wanneer het gaat om de kerk. Er is een onderzoek gedaan over deze zaken bij 178 jongeren, in de leeftijdsgroep van 12-16 jaar. De resultaten worden in het rapport weergegeven in de volgende tien punten:

Conclusies

We vatten de belangrijkste conclusies die uit het onderzoek naar voren komen kort samen. Vanuit die gegevens noemen we enkele punten van aandacht voor ieder die zich met de christelijke opvoeding en vorming van onze jongeren bezighoudt.

1. Als we louter kijken naar zaken als *kerkgang* en de mate waarin men zich rekent tot de Christelijke Gereformeerde Kerken (verder CGK) dan is 70% redelijk tot zeer meelevend te noemen, 20% is 'op drift' en 10% is praktisch geheel vervreemd geraakt van de CGK. We moeten beseffen dat dit gemiddelde de cijfers zijn. Dat wil zeggen dat de situatie in de ene gemeente (veel) ernstiger is dan in de andere (Zie ook conclusie 10).
2. Als men *vervreemd* is geraakt van de CGK, betekent dat voor het grootste deel dat men tevens

G.J. van Middelkoop

M meegelezen

geheel onkerkelijk wordt.

3. De *vrije groepen* oefenen een zekere aantrekkingskracht uit: ruim 10% voelt zich daar (veel) meer thuis en 20% heeft geen duidelijke voorkeur voor die groepen of de CGK.
4. Wat de 'godsdienstige activiteiten' betreft, wijzen we slechts op één maar wel essentieel gegeven, namelijk het *persoonlijk lezen van Gods Woord*: de helft doet dat vaak, 30% zegt dat soms te doen en 20% doet dat nooit.
5. Een derde van de jongeren laat ruimte voor de gedachte *dat je ook buiten de kerk wel kunt geloven*.
6. Centrale noties van het christelijk geloof worden door jongeren in grote meerderheid onderschreven. Toch twijfelt maar liefst 35% in meer of mindere mate aan de *uniciteit van het christelijk geloof* en 1 op de 10 twijfelt aan *wederkomst van Christus* of wijst die gedachte af.
7. Iets meer dan de helft zegt de *persoonlijke omgang met God* te kennen en een even grote groep heeft naar eigen zeggen geen geloofsproblemen. Van de andere kant benaderd betekent dit dat velen in meer of mindere mate hun *twijfels* hebben, b.v. over het bestaan van God (bijna 30%) en over de waarheid van Gods Woord (ruim 40%).
8. 1 op de 5 jongeren voelt zich niet opgenomen in de gemeente.
9. Ten aanzien van de *inrichting van het dagelijks leven* en ethische vragen blijken de jongeren het *bijbelse spoor* nogal eens *bijster* te zijn. Geldbesteding, keuze van studie en baan en van vrienden en vriendinnen blijken

voor velen 'vrije kwesties'. De helft heeft niet echt grote problemen met **ongehuwd samenwonen**, het volgen van sport op **zondag** en **euthanasie**.

10. Gezien de gevolgde methode en de hoge respons kunnen we van **een** representatieve **onderzoeks**-groep spreken. D.w.z. dat we **van** mening zijn dat de resultaten een goede afspiegeling vormen van de situatie onder jongeren in onze kerken. Op **grond** van het **non-respons-onderzoek** (zie bijlage punt 1.6) moeten we hierbij wel een kanttekening **maken**. De groep die niet mee wilde doen aan het onderzoek staat veel minder positief tegenover kerk en geloof dan zij die wel mee wilden **doen**.

We moeten hieruit concluderen dat de **resultaten een geflatteerd beeld geven van de werkelijkheid**.

Wanneer we de **gegevens** uit het **non-respons-onderzoek** voegen bij die van de **enquête**, moeten we concluderen dat minimaal 17% praktisch geheel van de **Christelijke Gereformeerde Kerken** vervreemd is geraakt.

In het algemeen zal de totale groep jongeren uit onze gemeenten **dan ook minder** kerkelijk betrokken zijn en zullen hun opvattingen over **kerk, geloof en levensstijl** minder 'gereformeerd' luiden **dan** uit dit onderzoek blijkt.

Aandachtspunten

Hoe taxeren we nu deze resultaten? Wie zich **aan een ander** spiegelt, spiegelt zich zacht, zegt het spreekwoord. We **doelen** daarmee op de resultaten van allerlei onderzoeken naar **kerkverlating** in de grotere **kerkverbanden**.

Daaruit blijkt een breed en **gestaag** proces van verval van het christelijk leef- en **denkpatroon**. Daarmee vergeleken mogen we dankbaar zijn dat het zo erg bij ons niet is. We **mogen dankbaar** zijn voor het feit dat in de maalstroom van de moderne ontwikkelingen **elke** zon-

dag nog vele Chr. **Geref.** Jongeren zich naar de kerk begeven om te luisteren naar de boodschap van het Evangelie van vrije genade. We zijn dankbaar, maar **niet tevreden**. Er **is ook reden tot zorg** en er ligt veel **huiswerk**. Ons beperkend tot de resultaten van dit onderzoek, wijzen we 'slechts' op de volgende punten.

1. Gegeven het onmisbare belang van kennis van het Woord van God en de God van dat Woord én het feit dat slechts de helft van de jongeren vaak persoonlijk in dat Woord leest, klemmt de vraag hoe **wij ome jeugd dat Woord zelfstandig, biddend en trouw leren lezen**.
2. Gezien de aantrekkingskracht die de vrije **groepen** uitoefenen is het nodig onze **jongeren in te leiden in het bijbelse (gereformeerde) denken** in **dezen**, overigens met **erkenning** van het feit dat deze groepen **meer** dan eens de vinger bij de zwakke plekken in de kerken leggen. We mogen **daarvoor o.m.** verwijzen naar het boekje 'In of naast de kerk?' van **ds. J.H. Velema**.
3. **Kerkvervreemding betekent in de praktijk veelal (inleiding tot) kerkverlating**. Signalen van vervreemding (**ontrouw** kerkbezoek e.d.) dienen we **daarom** voluit serieus te nemen. Gedachten als 'dat komt wel weer in orde als hij/zij ouder is' Mijken in de meeste gevallen misplaatst. Dit wordt ook door andere onderzoeken bevestigd.
4. Hoewel wij niet op een onevenwichtige wijze aan de haai moeten gaan met het gegeven dat **een** deel van de jongeren zich onvoldoende **thuisvoelt** in de gemeente en zich onvoldoende door de ouderen begrepen voelt, verdient dit gegeven wel onze serieuze aandacht. We moeten ons inspannen om **hun vertrouwen te winnen en hen bij de zaak van de kerk te betrekken**. **Daarvoor** is kennis nodig van, betrokkenheid bij en zorg voor

hun bijzondere situatie. Die moeten we - ondanks alle **m**-gelijke ontwikkelingen in **onze** samenleving - overigens niet bij voorbaat pessimistisch benaderen. Positief moeten we stellen dat God onze jongeren roept om juist in **déze** tijd jongeren van Christus te **zijn**. Dat zijn enkele voorwaarden om hun de leiding te kunnen geven die zij nodig **hebben en waar** zij zelf om **vra**-gen.

5. Tenslotte de **levenspraktijk** als niet het minst **belangrijke** veld van aandacht. Wellicht blijkt juist op dit punt hoezeer de **schema's van de wereld** het leven en denken van onze jeugd (en hun ouders) **zijn** binnengedrongen. Als dit gebeurt, berooft ons dat **van** de kracht van het Woord **van** God. Wij **kun**-nen niet God dienen en de **we**-reld. Wij moeten de resultaten ook op dit punt ernstig nemen. Uit de literatuur blijkt duidelijk, dat **het loslaten van de bijbelse ethiek vaak een voorbode is van een erosie van het bijbelse denken en leven in het algemeen**. **Onze ethiek** is **immers** een teken van de dogmatiek die wij er dan niet expliciet op na houden. Wij moeten ons dus afvragen hoe wij onze jeugd de christelijke **levenspraktijk** op een waarachtige en overtuigende manier kunnen **voorleven**.

In de volgende artikelen gaat **Van 't Spijker** in op de resultaten van het onderzoek. Een paar passages daaruit:

Tijd en kerk

Terecht wordt in het **bezienningsstuk** de aandacht gevestigd op enkele belangrijke aspecten van het jeugdprobleem.

Men kan vragen of men **wel** kan spreken over een jeugd vraagstuk. Is het **niet een veel omvangrijker problematiek die hier aan de orde is?** Daarop vestigen de deputaten de aandacht met hun verwijzing naar onze tijd en naar onze **kerk**. Beide staan ook al weer niet los van el-

kaar. **Toch** moet men ze afzonderlijk benoemen. Onze tijd is die van een geseculariseerdewereld. Daarmee valt de term, die eigenlijk op de hele samenleving, **op** alle aspecten van het **levensgevoel** van toepassing is. **De** wereld is zonder **God**. De grenzen tussen **kerk** en wereld **zijn** weggefallen. De wetenschap neemt in veel opzichten de plaats in van de religie en de techniek staat voor niets. Beide zijn bezig om zich te vergrijpen aan de bronnen van het **leven**, aan het leven zelf en aan de **beëindiging** van het leven. De analyse die in het **bezinningsstuk** wordt geboden, schetst deze dingen in **korte** duidelijke **trekken**. We kunnen niet doen, alsof onze jeugd in een klooster opgroeit, op **een** eiland **zich** bevindt.

De kerk

Daarbij **komt** de positie van **onze** jeugd, in het bijzonder in onze eigen kerken. Deze hebben het zelfbeeld, dat er jaren aaneen **was** toch wel grotendeels verloren. Er heerst **een** grote **mate** van **onzekerheid**. De betekenis van het Woord **Gods** wordt vastgehouden, maar zij wordt op onderscheiden manieren aangegeven. De belijdenis **functioneert** nauwelijks als samenbindend middel. De onderlinge verbondenheid is ver te zoeken. Het **relativisme** wordt gevoed, van binnen uit door een ontoelaatbare groepsvorming. Zij wordt van buitenaf versterkt door de nog **steeds** winnende betekenis van een charismatische, evangelische benadering die evenzeer relativerend werkt op het kerkelijke denken. We hebben te maken met een **tanend kerkelijk bewustzijn**, dat **soms** gevoed is door uitspraken van leidinggevende **personen**, die **luid** te **kennen** gaven dat zij zich beter op hun gemak voelden met mensen buiten de kerk dan met de eigen broeders **binnen** de kerk. In die situatie kon **aan** het **groepsdenken** een vruchtbare **voedingsbodem** worden verschaft.

In het laatste artikel **vraagt** Van 't Spijker aandacht voor het verbond dat God met **ons** sloot. Daar **ontvangen** we

de onwrikbare en onwankelbare bodem, rotsvast, waarop gebouwd **kan** worden. We geven het toch niet op over het verbond te spreken en daaruit te leven?

En zouden we willen overstappen op die algemene **denktrant**, die **eigen** is aan de moderne religiositeit, waarin het **aankomt** op gevoel en indrukken. We vrezen soms dat **we** *de vastheid van Gods verbond zijn kwijtgeraakt, doordat we in de evangelische beweging als zodanig te veel heil hebben gezien.*

Verklaarbaar is dit **wel**. We hebben van het verbond Gods in het verleden al te veel een **keurmerk** gemaakt, waaraan **men** diverse kerken kon benoemen: deze **kerk** heeft **deze**, die kerk heeft die **verbonds**-beschouwing. Het leven bij **een** **verbondsbeschouwing** mocht enig voordeel opleveren voor de demarcatielijnen van het gecompliceerde kerkelijke leven in Nederland, het **was** niet direct bevorderlijk voor een innig en toegewijd leven naar en in dat verband zelf.

Daarbij komt dan het feit, dat wij in de kringen van de zojuist genoemde evangelische beweging, waaraan niet **weinig**en onder ons nog al **uitdrukkelijk** **gelieerd** zijn, van dit **verbond** zo weinig vernemen. Men zwijgt er over. **Men** kan er nauwelijks gericht over spreken gezien de brede samenwerking die **men** er realiseert met diegenen die geheel anders over de wezenlijke vragen van kerk, sacrament en verbond denken. Ongemerkt is er aldus onder ons **ook** een **klimaat** ontstaan, *waarin het schriftuurlijke verbondsdenken op de achtergrond is geraakt.* En wat men eenmaal kwijt is heeft **men** niet zo maar weer terug gewonnen. Vooral ook niet omdat intussen een geweldige verandering zich op geestelijk **terrein** heeft voorgedaan: eerder kwam reeds de secularisatie ter sprake, die algemene **verwereldlijking** in denken en doen, die ook de kerken in haar greep houdt.

Des te **meer** klemmt de noodzaak om binnen de kerken **weer** volle aan-

dacht te **wijden** aan de vastheid van Gods genade, **zoals** **deze** op de manier van het verbond **der** belofte tot **ons** en tot **onze** kinderen **komt**. De bijbelse opdracht kan slechts op deze basis worden aanvaard en volbracht.

(...)

Taak van de ouders

Terecht wijzen de deputaten er op dat het de **taak** van de **ouders** is in de **allereerste** plaats om aan de kinderen die God gegeven heeft een **godsdienstige** opvoeding te geven. Hier dienen we te **letten** op de onvervangbare betekenis **van** het gezin. Het is een heet hangijzer met dit christelijk gezin. De hele samenleving schijnt er tegen te zijn. **Onze** overheid voert een beleid waarin aan het gezin principieel afbreuk wordt gedaan. Wat emancipatie van de vrouw had moeten worden is ontwikkeld tot een door de economie **genormeerde** negatieve houding ten opzichte van het gezin. Ook al schijnt deze bizarre gedachte **een** beetje op z'n retour te zijn, ze heeft wel zo veel **doorge**-werkt, dat **we** kunnen **zeggen** dat het gezin niet meer die primaire pedagogische functie heeft die het naar de eis van Gods verbond, en naar de belofte bij de doop afgelegd, **zou** moeten hebben.

(...)

In de **godsdienstige** opvoeding en vorming is het noodzakelijk dat onze jeugd de Bijbel **leert kennen**. Het gaat daarbij **natuurlijk** niet alleen om feitenkennis, maar ook om het leren zien van de verbanden in de Bijbel. *Om die verbanden te leren kennen is onze belijdenis een belangrijk middel.* De jongeren moeten ontdekken en vasthouden dat de bijbelse boodschap uniek is: dat er onder de hemel **maar één** Naam gegeven is, **waardoor** wij moeten zalig worden. Goede **kennis** van de Bijbel is een **belangrijk** middel om de Heere te leren kennen'.